

Bediüzzaman'ın Değerlendirmeleri Çerçevesinde Din, Devlet ve Cemaat Münasebetleri

Ramazan Levent

Özet

Din devlet münasebetlerinin doğru bir konumda tutulabilmesi için devletin din için taşıdığı önemin geçirdiği tarihsel değişimin değerlendirilmesi gerekir. Bu çalışmada Bediüzzaman Said Nursi'nin bu konudaki görüşleri ele alınmıştır. Ayrıca Bediüzzaman'ın Eski Said döneminde kurucuları arasında yer aldığı İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne dair değerlendirmeleri din-devlet ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Yine Bediüzzaman ve talebelerinin Yeni Said döneminde, laikliğin din üzerinde bir baskı aracı olarak kullanıldığı tek parti zamanında, yaşadığı mahkemeler sürecinde din-devlet ilişkileri çerçevesinde dile getirdiği düşünceleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Laik Cumhuriyet, rüşd-i irşad, hey'et-i İslamiye cemaatleri, hila fet, neşr-i hakaik-i imaniye, İttihad-i Muhammedi, muhalefet, siyasetli cemaat

*“Hulefa-i Raşidin
hem halife hem
reis-i cumhur
idiler. Sıddık-ı
Ekber (ra) aşere-i
mübeşşereye
ve sahabe-i
kirama elbette
reis-i cumhur
hükümünde idi.”*

Giriş

Bediüzzaman'ın din-devlet ve devlet-cemaat münasebetleri konusundaki yaklaşımının anlaşılabilmesi için Asr-ı saadetten itibaren din devlet münasebetleri ortaya konulmalıdır. Bu yönüyle konu gayet geniş bir içeriğe sahiptir. Bu çerçevede Bediüzzaman'ın bazı değerlendirmeleri ortaya konulacaktır.

Resul-i Ekrem'in (asm) vefatından sonra yerine geçen halifeleri, Hz. Hasan'ın altı aylık hilafetiyle beraber otuz yıl boyunca, dine uygun bir idari sistemle Müslümanları idare etmişlerdir. Bu durum bir hadiste şöyle ifade edilmiştir. “Benden sonra Hilafet otuz senedir. Sonra ısırcı bir saltanata dönüşecek.” (Sahihü'l-Camü's-Sağir, hadis no: 3336) Hadis aynı zamanda bu süreçte hilafete gelenlerin uyguladıkları sistemin İslamiliğine delildir. Ümmetin de, Şia gurubu hariç, üzerinde icma ettiği bir meseledir.

Bediüzzaman Peygamberin (asm) bahsettiği otuz yıllık süreçte gelen halifelerde iki özelliğe dikkat çeker: “Hulefa-i Raşidin hem halife hem reis-i cumhur idiler. Sıddık-ı Ekber (ra) aşere-i mübeşşereye ve sahabe-i kirama elbette reis-i cumhur hükümünde idi.” (Müdafaalar, s.258). Buna göre peygamberimizden (asm) hemen sonra gelen halifeler hem halife hem de cumhurbaşkanı idiler. Bundan dolayı Bediüzzaman mahkemede “yaşlı mahkeme reisinden başka, daha siz dünyaya gelmeden, ben dindar bir Cumhuriyetçi olduğumu elinizdeki tarihçe-i hayatım ispat eder” demiştir (Müdafaalar, s.258). Bediüzzaman Raşid halifelerde bulunan cumhurbaşkanlığı vasfının bizdeki tek parti dönemi Cumhuriyeti gibi manasız isim ve resimden ibaret olmadığını belirtir. Raşid halifelerdeki Cumhuriyet hakikat-ı adalet ve hürriyet-i şer'iyeyi taşıyan dindar manada bir cumhuriyettir. Bediüzzaman cumhuriyeti iki niteliğine göre değerlendirir. Birincisi dindar cumhuriyettir ki raşid halifelerin cumhuriyetidir. İkincisi laik cumhuriyettir. Dindar Cumhuriyet ile kastedilen dindarlığın hilafete sahabeler tarafından getirilen halifelerin kişisel dindarlıkları olmadığı sonraki ifadelerden anlaşılmaktadır. Sözü edilen dindarlık, hilafet idaresinin cumhuriyet niteliğiyle yönetimde dayandığı temel prensiplerin neler olduğuyla ilgilidir. Bu prensipler de adalet ve şeriata uygun hürriyettir. Yoksa sahabelerden şahsi olarak dindar olmayan hiç kimse yoktu.

Bediüzzaman'a göre Cumhuriyet'in diğer bir şekli laik Cumhuriyettir. Bediüzzaman dinsizlik manasındaki bir laikliği kabul etmez ve bu manadaki uygulamalarına karşı bir tutum ortaya koyar. Bu tutum kendi içinde ikiye ayrılır. Laik Cumhuriyet ile ilgili yaklaşımını, Cumhuriyeti laik bir nitelikle uygulamaların ona yükledikleri iki ayrı kabule göre değerlendirir. Bediüzzaman'a göre laik Cumhuriyet 'bitaraf kalmak, yani hürriyet-i vicdan düsturuyla dinsizlere ve sefahatçilere ilişmediği gibi dindarlara ve takvacılara da ilişmez bir hükümet'tir. Eğer laik Cumhuriyet bu manasına aykırı olarak 'dinsizlik hesabına imanına ve ahiretine çalışanları mesul edecek kanunları yapan ve kabul eden dehşetli bir şekle girmiş ise' böyle bir hükümete karşı Said Nursi 'bin canım olsa da imana ve ahiretime feda etmeye hazırım. Ne yaparsanız yapınız' der.

Laiklik hükümetler tarafından, dinin bireysel düzeyde pratiklerine de izin vermeyecek şekilde bir siyasi prensip olarak uygulanırsa dine uygun bir hayat sürdürenler kanunen mesul durumda olacaklardır. Buna tepki olarak Said Nursî dinin gereklerini yerine getirmenin hükümet katındaki bedeline (bedeli ne olursa olsun) katlanacağını ifade etmektedir. Bundan çıkan genel sonuç için şunlar söylenebilir: Said Nursî dindar cumhuriyeti benimser, Laik Cumhuriyeti bitaraflık olarak algılar ve ona göre kabullenir. Laik Cumhuriyeti 'özel hayatta dinin gereklerini yerine getirmeyi kanuni bir suç haline getirmek' şeklinde kabul eden hükümetlere veya idarelere karşı dinden taviz vermektense kanuni mesuliyetine katlanacağını söyler.

Bu genel yaklaşımdan hareketle Said Nursî'ye göre cemaat-devlet/hükümet ilişkilerinin nasıl olması gerektiği ve çatışma olmaksızın beraber var olmalarının yolunun ne olduğu konusunda bir sonuca varılabilir. Buna göre eğer hükümet sistemi/rejimi 'dindar cumhuriyet' ise dinî cemaatler böyle bir rejime zaten itiraz etmezler. Çünkü Raşit halifelerin yönetim tarzı budur. Adalet ve hürriyeti içerir. Eğer hükümet sistemi 'laik cumhuriyet' ise iki sonuç beklenir. Eğer laiklik, hükümetler tarafından bitaraflık (din, mezhep ve ideolojiler arasında taraf tutmama) ve din ve vicdan hürriyeti olarak anlaşılırsa o halde dinî cemaatlere müdahale etmemesi beklenir. Eğer laiklik idare tarafından özel hayatın da dinden arındırılması olarak anlaşılırsa o halde dinî cemaatlere hayat hakkı tanımayacak ve onları tasfiye etmeye çalışacaktır. Sonuç, sivil dinî gruplarla devlet arasında kaçınılmaz olarak gerilim çıkmasıdır. Bu değerlendirme çerçevesinde düşünüldüğünde cemaatlerin devlet açısından konumunun ne olduğu, laiklik prensibinin yorumlanma şekli ile ilgilidir.

Devlet- Cemaat İlişkilerinde Bediüzzaman Örneği

Bediüzzaman ve talebelerini 1935, 1943 ve 1948 yıllarında muhakeme altına alanların Said Nursî ve talebeleri ile ilgili dile getirdiği en temel suçlama 'siyasi bir cemiyet' olmaktır. Cemiyet ifadesi o dönemde günümüzdekinden farklı bir anlam taşımaktaydı. O yıllarda cemiyet kavramı günümüzde dernek manasında kullanılmaktaydı. Siyasi partiler de cemiyet/dernek olarak kurulmakta ve faaliyet göstermekteydi(Tunaya: 14). Eğer bir cemiyet iktidar olma amacı taşıyorsa öyle cemiyetlere 'siyasi cemiyet' denilmektedir. Tek parti döneminde alternatif siyasi faaliyetler de yasaklandığı için siyasi cemiyetlerin legal faaliyet göstermeleri imkânsızdı. O halde böyle bir amacı olan siyasi cereyanlar illegal olarak faaliyet göstereceklerdir. İşte Said Nursî ve talebelerinin mahkemelerde suçlandıkları konu, 'kendilerinin illegal faaliyet gösteren bir siyasi cemiyet' olduklarıdır. Buna delil olarak gösterilen gerekçelerden biri Said Nursî'nin talebelerinin Said Nursî ile ve birbirleriyle alışılmışın dışında bir irtibat ve dayanışma içinde olmalarıdır (Müdafaalar, s.265-266).

Said Nursî ve talebelerinin siyasi bir cemiyet gibi telakki edilmelerinin diğer bir sebebi, dönemin hükümetini etkisi altında tutan bir komitenin siyasi yaklaşımı ile ilgilidir. Söz konusu komite gayri meşruluğu kanun al-

*Said Nursî
dindar
cumhuriyeti
benimser, Laik
Cumhuriyeti
bitaraflık olarak
algılar ve ona
göre kabullenir.
Laik Cumhuriyeti
'özel hayatta
dinin gereklerini
yerine getirmeyi
kanuni bir suç
haline getirmek'
şeklinde kabul
eden hükümetlere
veya idarelere
karşı dinden
taviz vermektense
kanuni
mesuliyetine
katlanacağını
söyler.*

*Nur talebeleri
camiasını
tarif için
Bediüzzaman'ın
kullandığı diğer
bir tarifte "bir
muallimin
talebeleri ve
dar'ülfünununun
şakirtleri ve
Kur'an dersi
veren hafızın
hıfza çalışanları
gibi Risale-i Nur
Talebelerinde
uhrevi bir
kardeşlik var"
demektedir.*

tına almaya ve hatta dinsizliği kanuna bağlamaya, Said Nursî'nin ifadesiyle siyaseti dinsizliğe alet etmeye çalışmaktadır. Bu komite dönemin siyasetini etkileyerek dinsizliği kanun altına alan yasa ve düzenlemeler yapma çabası içindedir. Bu anlayışın etkisindeki bir siyasi idare için dinî faaliyetlerin kanuna aykırılık suçlamasına muhatap olması sürpriz değildir. İşte Said Nursî ve talebeleri tek parti döneminde böyle bir yaklaşımdan dolayı 'siyasi cemiyet' olma suçlamasına maruz kalmışlardır. Buna göre Said Nursî ve talebelerinin faaliyetlerine siyasi denilebilmesi için dönemin siyasetinin ve kanunlarının dinsizlik olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Hükümetin siyasetinin dinsizlik olduğu kabul edilirse o halde siyasetten bütünüyle tecrit edilmiş de olsa hiçbir dinî faaliyete hayat hakkı tanınmayacaktır. Bediüzzaman böyle bir yönetim anlayışının ise ancak şimaldeki kızıl tehlikeyi (Komünizm) kabul etmekle olabileceğini ifade eder (Tarihçe-i Hayat, s.490). İdaresi bu şekildeki bir rejim, şeklen Cumhuriyet gibi görünse de hakikatte istibdat-ı mutlak (totaliter rejim) yönetimidir.

Bediüzzaman imana ve Kur'an'a hizmet etmek amacıyla kendisi ve talebeleri arasında meydana gelen dayanışmayı birkaç şekilde tarif etmektedir. Bunlardan birisinde nur talebelerini "her yerde bulunan ve Cumhuriyet kanunları müsaade eden 'cemaat-ı islamiye heyetleri...' olarak tarif etmektedir (Müdafaalar, s.266). Bu tarif ile İslam tarihi boyunca dine hizmet etmek için ortaya çıkan ve bu gayeye yönelik olarak birbirleriyle bir dayanışma içerisine giren gruplar ile nur talebeleri camiası arasında toplumsal yapıda bir devamlılık olduğu gösterilmektedir. Yani nur talebelerinin bulunduğu konumda yer alan toplumsal yapılar İslam tarihi boyunca olagelmıştır. Nur talebeleri de cemaat-ı İslamiye heyetlerinden biridir (Müdafaalar, s.124).

Nur talebeleri camiasını tarif için Bediüzzaman'ın kullandığı diğer bir tarifte "bir muallimin talebeleri ve dar'ülfünunun şakirtleri ve Kur'an dersi veren hafızın hıfza çalışanları gibi Risale-i Nur Talebelerinde uhrevi bir kardeşlik var" demektedir. Buna göre nasıl ki bir öğretmenin öğrencileri ile olan yakınlık durumuna veya bir fakülte'deki öğrencilerin kendi aralarında diğer fakülte öğrencilerinden daha fazla bir yakınlık içerisinde olmalarına veya hafızlık eğitimi veren bir hafızdan ders almaya gelen talebelerin hocaları ile olan yakınlığına siyasi bir anlam yüklenemiyorsa, Nur Talebelerinin de birbirleriyle veya üstadlarıyla aralarındaki münasebete siyasi bir anlam yüklenemez (Müdafaalar, s.276).

Bu ifadeleri ile Bediüzzaman iktidar sahiplerinin Nur Talebelerine ve diğer dinî cemaatlere yaklaşımlarının nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre devlet yönetiminde bulunanlar dinî cemaatleri, her yerde bulunan cemaat-ı İslamiye heyetleri, bir muallimin öğrencileri, bir fakültenin talebeleri ve Kur'an dersi veren hafızın hıfza çalışanları gibi değerlendirmelidir.

İslami Cemaatlerin Siyasallaşması

İslami cemaatlerin devlet yönetimi karşısındaki durumu yukarıda bahsedildiği gibi olmalıdır. Fakat dinî cemaatlerden herhangi birisi bu duruş

dışında kalarak siyasi bir maksatla hareket etse, buna karşı hükümetlerin tutumu nasıl olmalıdır? Böyle bir durumda Bediüzzaman, hükümeti hukuk dairesinde hareket etmeye davet eder. Bunun şartları şu şekilde sıralanabilir:

Öncelikle her hükümette muhalifler bulunur. Hükümetler muhalefeti kanunen suç sayamaz. Mecusi hükümetinde Müslüman, Müslüman hükümetinde gayr-ı Müslim bulunabilir (Tarihçe-i Hayat, s.496). Muhalefet hukuken suç değildir. Hükümet muhalefeti meşru görmelidir (Tarihçe-i Hayat, s.565).

Hükümet muhaliflere karşı harekete geçmek için vukuata bakar. Muhaliflerin düşünceleri değil, eylemleri hukukun alanına girer. Düşünce muhalefeti hukukun alanına girmez. Dolayısıyla muhalifler vukuat çıkararak muhalefet ederlerse onlara hukuk yoluyla muhatap olur. Yani hükümet ele bakar kalbe bakmaz. Muhaliflerin vukuat çıkararak yaptıkları muhalefet ile kastedilen ise asayiş bozucu muhalefettir.

Muhalefeti kanunen değerlendirmekte dikkat edilmesi gereken diğer bir kural, kanunların bazı şahısların keyfine tabi olmamasıdır. Çünkü istibdatçı yönetim anlayışında cebr-i keyfi-i küfriye kanun namı takılmakla hukukun temel niteliklerinden biri ihlal edilmiş olur (Müdafaaalar, s.274).

Hukuktaki suçun şahsiliği kuralına riayet edilmeli ve suç işleyen cemaat mensupları şahıs olarak yargılanmalıdır. Cemaat, suç işleyen şahıslar üzerinden baskı görmemelidir.

Muhalifler bu kurallara uygun bir hukukla muaheze (sorgulama) olunur.

Bu kurallar çerçevesinde somut bir değerlendirme yapılırsa; eğer cemaat-ı İslamiye heyetlerinden birisi siyasi faaliyet göstermek istiyorsa -ki buna Risale-i Nur literatüründe 'siyasetli cemaat' denilir (Emirdağ Lahikası, s.37)- bu siyaset legal (pozitif/müspet siyaset) olduktan sonra hukuken meşru kabul edilmelidir. Türkiye özelinde buna, Kadiri tarikatının bir kolu olan gurubun kurduğu Bağımsız Türkiye Partisi, İskender Paşa Cemaatinden doğan Milli Görüş partileri ve 1950'li yıllarda faal olan Necip Fazıl Kısakürek'in öncülüğündeki Büyük Doğu Hareketi örnek verilebilir. Böyle siyasi cereyanların hukuka muhatap olması, yani mahkemeye verilerek faaliyetlerinin engellenmeye çalışılması, siyasi ideallerine illegal (menfi siyaset) yöntemlerle, güvenliği bozarak ulaşmaya çalışmaları durumundadır. (Şeyh Said hadisesi, PKK, askeri darbe ve darbe teşebbüsleri, halk ayaklanması vb.)

Bediüzzaman'ın İslami cemaatlerin ve bu arada Nur Talebelerinin siyasetten uzak durmalarına dair değerlendirmeleri, bu faaliyetlerin devlet tarafından hukuki olarak yasaklanmasını meşru görmesinden değildir. (Bununla ilgili dört parti bahsinde geçen İttihad-ı İslam Partisi hakkındaki değerlendirmeye bakılabilir.) Bediüzzaman'ın dinî cemaatlerin siyasi partiler gibi iktidar taliplisi olmasına karşı çıkması, böyle faaliyetlerin ahlaki sonuçlarıyla ve dolayısıyla dine vereceği zararlarla ilgilidir. Yani Bediüzzaman Nur talebelerinin ve Cemaat-ı İslamiye heyetlerinin siyasi faaliyette bulunmasını hukuken değil ahlaken uygun görmez.

Öncelikle her hükümette muhalifler bulunur. Hükümetler muhalefeti kanunen suç sayamaz. Mecusi hükümetinde Müslüman, Müslüman hükümetinde gayr-ı Müslim bulunabilir (Tarihçe-i Hayat, s.496). Muhalefet hukuken suç değildir. Hükümet muhalefeti meşru görmelidir (Tarihçe-i Hayat, s.565).

Bediüzzaman'ın
cemaat-siyaset
ilişkileri
konusundaki
tutumunu
anlamak için Eski
Said döneminde
iken kurucuları
arasında yer
aldığı İttihad-ı
Muhammedi
(asm) Cemiyeti ile
olan irtibatının da
değerlendirilmesi
gerekecektir.

Cemaat-ı İslamiye heyetleri siyasetle meşgul olduklarında bunun bütün İslami cemaatler üzerinde etkileri olacaktır. İktidar olma tutkusu insanların dine uygun bir ahlaki zeminde kalmasını zorlaştırır. Kazanma arzusuyla hareket edileceği için dinin emirlerine uyma eğilimi yerini siyasetin ilkelelerine göre davranmaya bırakır. Hele o kişiyi siyasete motive eden içsel meyil dine hizmet ise yani dinin siyaseti ilgilendiren içeriğini pratiğe geçirmek veya siyasi araçlarla toplumu dinî bir yaşama yönlendirmeye çalışmak ise kazanma arzusu daha da şiddetlenir. Hatta bu uğurda yürütülen çabalar mistik bir coşkunlukla sürdürülür. Bu yaklaşım Maciavelli'nin "ulvi amaçlar için her araç meşrudur" şeklinde ifade edilen ve siyaset uğruna işlenen birçok hukuksuzluğa gerekçe teşkil eden meşhur kaidesi ile buluşmuş olur. Bu kaideye göre 'Selamet-i millet için fertler feda edilir', 'Vatan için her şey feda edilir.' Said Nursî'nin 'siyaseti bıraktım' dediği yer tam da burasıdır (Emirdağ Lahikası, s.333). Said Nursî 'El Adluesasul mülk -Adalet mülkün (devletin) temelidir' kaidesi gereği devletin temeli olması gereken hukukun siyasete feda edildiğini gördüğü noktada siyaseti bırakmıştır. Milletın selameti ve vatani koruma arzusu ulvi birer amaçtır. Maciavelli'nin söylemiyle bu amaca ulaşmak için her araç meşrudur. Bu yaklaşım siyaseten işlenen cinayetlerin fikri altyapısını oluşturmaktadır. Siyasetle din lehinde meşgul olan siyasetli cemaatler öncelikli olarak iktidar olmak amacıyla dinin ahlaki kaidelerinden taviz vermek zorunda kalacaklardır. Bunun neticesi, dine hizmet etmek için ortaya çıkan cemaatin kendisinin dinden uzaklaşmasıdır.

Bir İslamî Cemaat Örneği Olarak İttihad-ı Muhammedi ve Bediüzzaman

Bediüzzaman'ın cemaat-siyaset ilişkileri konusundaki tutumunu anlamak için Eski Said döneminde iken üyesi olduğu İttihad-ı Muhammedi (asm) Cemiyeti ile olan irtibatının da değerlendirilmesi gerekecektir. İttihad-ı Muhammedi (asm) Osmanlıda II. Meşrutiyet döneminde teşekkül etmiş cemiyetlerden biridir. Cemiyet kavramının o dönemde hem parti hem de dernek manasını ifade etmekte olduğundan yukarıda bahsedildi. (Tunaya, s.14) Konu ilk defa 'Arap İzzet' olarak bilinen Şam eşrafından Holo Paşa'nın oğlu olan Mabeyn ikinci kâtibi İzzet Paşa ile irtibatlı olarak gündeme gelmiştir. II. Abdülhamit aslında İzzet Paşa'yı Arap vilayetleri için tatbik ettiği siyasette ve bilhassa da Hicaz demiryolu projesinin hayata geçirilmesinde istihdam etmiştir (Orhan Dindar, s.42). Arap İzzet aslında bir hafiyedir. O yüzden de kendisi kamuoyunda oldukça kötü bir imaja sahiptir. Buna göre II. Meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra ortalıkta İttihad-ı Muhammedi (İhaü'l Arabi) adında bir cemiyetin Arap İzzet ile irtibatlı olarak teşekkül ettiği fısıltı şeklinde konuşulmaktaydı. Muhtemelen konu II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam siyasetiyle ilgiliydi. Bu süreçte konu ile ilgili yaşananları Volkan Gazetesi sahibi ve başyazarı Derviş Vahdeti de dile getirmektedir (4 Kânunusani 1324-17 Ocak 1909, 25 Şubat 1324-10 Mart 1909 tarihli Volkan gazetesinde Derviş Vahdeti'nin yazıları). İttihad-ı Muhammedi adında bir cemiyetin siyasi bir amaçla ve belirsiz bir yolla gündeme gelmiş olması başka bazı kişileri olduğu gibi Bediüzzaman'ı

da endişelendirmiştir (Divan-ı Harb-i Örfi, 7. Cinayet). Bu endişe iki noktadan kaynaklanmıştır. Birincisi bu cemiyetin siyasi bir teşekkül olmasıyla ortaya çıkacak olumsuz sonuçlardır. Çünkü cemiyetin ismi bütün Müslümanların birliğini ifade etmektedir. Bütün Müslümanlar (İttihad-ı Muhammedi) adına hareket ettiğini iddia eden siyasi bir cemiyet, diğer bütün siyasi cemiyetlerle -iktidar olmak için- yarışırken bu arada dinin göreceği zarar Bediüzzaman'ı endişelendirmiş ve harekete geçirmiştir.

Söz konusu cemiyette sonradan bir kopuş yaşanır. İlk haliyle Süheyl Paşa ve Şeyh Sadık gibi zatlar cemiyetle irtibatlıyken daha sonra bu zatlar cemiyetten ayrılırlar. Bunlar İttihad-ı Muhammedi'yi daha basitane ve sırf ibadet ve Sünnet-i seniyyeye tebaiyet olarak algılıyorlar. Kendilerini İttihad-ı Muhammedi olarak adlandırmaya devam etmekle beraber o siyasi cemiyetten ilgilerini kesiyorlar. Fakat yine de Bediüzzaman bu isimden doğru bir tanımlama yapmadıkça endişe duymaktadır. İşte Bediüzzaman'ın ikinci endişesi bununla ilgilidir. Çünkü bu isim bütün ehl-i imanın hakkıdır, tahsis ve tahdit kabul etmez. İşte Bediüzzaman ve arkadaşları tarafından kurulan İttihad-ı Muhammedi adındaki cemiyet bu mahzurları ortadan kaldırma amacına yönelik olarak ortaya çıkmıştır.

Bediüzzaman'ın İttihad-ı Muhammedi cemiyeti üyeliğinde iki temel amaç vardır. Birincisi fırkaların (partilerin) iftirakını (ayrılığını) tevhid. Diğer bir ifade ile partiler siyasi rekabetten dolayı, birbiri ile mücadele ederken toplumda ayrılık eğilimleri güçlenmektedir. İttihad-ı Muhammedi bütün ehl-i imanın ortak noktalarına vurgu yaparak ümmeti iç çatışmadan kurtarmaya çalışmaktadır. İkincisi İttihad-ı Muhammedi ismini tahdit ve tahsisten halas etmek ve umum mü'minlere şümülünü ilan etmek. Bediüzzaman'ın kurucuları arasında yer aldığı İttihad-ı Muhammedi, bütün ehl-i imanın kendisini içinde bulacağı, siyasi bir içeriğe sahip olmayan ve bu ismin ifade ettiği manaya dahil olmak için şeklen cemiyete kaydolmanın şart olmadığı bir tanımla ortaya çıkmıştır. Cemiyetin yayın organı Derviş Vahdeti tarafından çıkarılan Volkan Gazetesi'dir. Bediüzzaman Volkan'da hem İttihad-ı Muhammedi'yi tarif eder hem de cemiyetle ilgili dile getirilen kuşuklara cevap verir. Volkan'daki bu yazılar aynı zamanda dinî cemaatlerin siyaset ve devlet ile münasebetlerinin ve birbirlerine karşı tutumlarının nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

İttihad-ı Muhammedi ile ilgili kuruntulardan biri, cemiyete dahil olmayanların telaşa düştüğü iddiasıdır. Bediüzzaman buna cevap verirken tanım gereği, mü'min olan herkesin İttihad-ı Muhammedi'ye dahil olduğunu ifade eder. Aynı cevapta "bu mübarek heyetin yüzde doksan dokuz himmeti siyaset değildir. Siyasetin gayrı olan hüsn-i ahlak ve istikamet ve saire gibi makasid-i meşruaya masruftur. Zira bu vazifeye müteveccih olan cemiyetler pek az ve kıymet ve ehemmiyeti ise pek çoktur. Ancak yüzde biri, siyasiyunuirsadtarıkiyle siyasete taalluk edecektir. Kılıçları berahin-i kat'iyedir"(Eski Said Dönemi Eserleri, s.70) demektedir. Bu ifadelerle göre dinî cemaatler asıl olarak şeriatın yüzde doksan dokuzu olan ahlak, ibadet, ahiret ve fazilete (Divan-ı Harb-i Örfi, 7. Cinayet) yönelik olarak çaba sarf etmelidir. Şeriatın yüzde biri siyasetle ilgilidir. Cemaatler siyasetin o kısmı

*Bediüzzaman'ın
Volkan'daki bu
yazılar aynı
zamanda dinî
cemaatlerin
siyaset ve
devlet ile
münasebetlerinin
ve birbirlerine
karşı
tutumlarının
nasıl olması
gerektiğini ortaya
koymaktadır.*

“Muhabbet-i din saikasıyla teşekkül eden cemaatlerin iki şart ile umumunu tebrik ve onlarla İttihad ederiz. Birinci şart: Hürriyet-i Şer’iyeyi ve asayışı ve Meşrutiyet-i Meşruayı muhafaza etmektedir. İkinci şart: muhabbet üzerinde hareket etmek ve başka Cemiyet-i İslamiyeye (cemaat-ı İslamiye manasında) leke sürmekle kendine kıymet vermeye çalışmamak.

için siyasileri irşad ederek siyasetle ilgilenirler. Yani cemaatlerin asıl amaçları siyaset olmamalıdır. Siyasetle ilgileri onlara şeriata hizmet etmeleri gerektiğini hatırlatmak olmalıdır. Kılıçlarının berahin-i katia olması ise birbirlerine veya kendileri dışındakilere karşı kuvvet kullanmamaları, bunun yerine delil ve bürhanların kuvveti ile kendilerini savunmalarını ifade eder.

Diğer bir vehme cevap verirken (7. Vehim) “Muhabbet-i din saikasıyla teşekkül eden cemaatlerin iki şart ile umumunu tebrik ve onlarla İttihad ederiz. Birinci şart: Hürriyet-i Şer’iyeyi ve asayışı ve Meşrutiyet-i Meşruayı muhafaza etmektir. (Eski Said Dönemi Eserleri, s.94). İkinci şart: muhabbet üzerinde hareket etmek ve başka Cemiyet-i İslamiyeye (cemaat-ı İslamiye manasında) leke sürmekle kendine kıymet vermeye çalışmamak. Birinde hata bulunsa müftü-i ümmet olan cemiyet-i ulemanın efkar-ı umumiyelerine havale etmek, hem de cemiyetin kuvvetiyle hakim ve mütehakkim olmamaktır. Zira tahakkümat-ı siyasiyenin lezzetiyle herkes sermest oluyor, vazgeçmek istemiyor” (Eski Said Dönemi Eserleri, Neşriyat, s.94).

Bu ifadelerle göre dinî cemaatlerin dikkat etmeleri gereken bazı kurallar vardır. Bunlardan birisi; dinî cemaatlerin asayışı bozucu eylemlerden uzak durmalarıdır. Pratik anlamıyla dinî cemaatler demokratik düzeni muhafaza etmelidirler.

Dikkat edilmesi gereken diğer bir kural, cemaatlerin kendi hizmet metotlarına göre hizmetlerini yapmaları, başka cemaatleri lekeleyerek kendilerine kıymet vermeye çalışmamalarıdır. Bir cemaatin hizmet tarzında bir hata olsa bunun dile getirilmesini yetkili ilim ehline bırakmalıdır.

Önemini günümüzde daha iyi anlayacağımız diğer bir konu; her cemaatin, elindeki siyasi veya siyaset dışı imkânları kullanarak başka cemaatlere baskı yapmaktan uzak durmasıdır. Buna dikkat edilmezse cemaatlerde siyasallaşma eğilimi baş gösterebilir.

Bediüzzaman, dinî cemaatler bu üç kurala uyarlarsa ‘onlarla ittihad ederiz’ demektedir. Fakat Bediüzzaman’ın 7. Vehimde ifade ettiği gibi bu ittihad herkesin aynı meslek ve meşrepte olması, yani aynı cemaatte olması demek değildir. Bediüzzaman’a göre ittihad meslek ve meşrepte değil maksatta olmalıdır. Zira meslek ve meşrepte birlik yani; bütün İslami gurupların bir tek cemaat olarak hizmet etmeleri, hem mümkün değildir hem de caiz değildir. Bütün cemaatlerin birleşmeleri gereken ortak maksad, hangi yolla olursa olsun, İla-i Kelimetullah; yani İslamiyet’e hizmettir (Eski Said Dönemi Eserleri, s.94).

Başka bir Vehim’de diğer cemiyetlerde gizli teşebbüs olduğu halde İttihad-ı Muhammedi’nin ağıktan teşebbüsüne neden lüzum görüldüğü sorulmaktadır. Cevapta Bediüzzaman İslamiyet’in aşikâre olduğunu, gizlemenin hile ve şüpheyi davet ettiğini, hile ve şüpheden münezze olan hakikatin de gizlilik perdesi altında saklanmaya muhtaç olmadığını ifade etmiştir. ‘Hem de bu zamanda hile terk-i hile ve doğruluktur.’ (Eski Said Dönemi Eserleri, Yeni Asya Neşriyat, s.96) Bu değerlendirmelere göre İslami cemaatler dışarıdan bakılınca, hile yaptıkları şüphesi veren şeylerden ve bilhassa düşüncelerini, hedeflerini ve faaliyetlerini gizlemekten uzak durmalıydılar.

Bu ölçülere göre dinî cemaatlerin dikkat etmeleri gereken temel bazı kurallar şöyle özetlenebilir:

Dinî cemaatler şeriatın yüzde doksan dokuzunu teşkil eden ahlak, ibadet, ahiret ve fazilet ile meşgul olmalıdır. Şeriatın siyasete müteallik yüzde birine dair hizmet, siyasileri yönlendirme yoluyla olmalıdır. Bu kısmın fiili icrasını yapma teşebbüsü olmamalıdır. Yani dinî cemaatler iktidar olma çabasıyla hareket eden siyasi cereyanlar gibi hareket etmemelidirler.

Dinî cemaatler kendilerini savunmada kuvvet kullanmamalıdır. Bunun yerine delil ve bürhan gösterme yoluyla yani ikna metodu ile hareket etmelidirler.

Dinî cemaatler demokratik düzeni (Meşrutiyet-i meşrua) ve hürriyet-i şer'îye ve asayişî muhafaza etmelidirler. Darbe, ihtilal vb. girişimlerden uzak durmalı ve bunları yapmaya teşebbüs edenlere de muhalefet etmelidirler.

Dinî cemaatler kendi hizmet metoduna muhabbet etmeli, başka cemaatleri lekeleyerek kendi cemaatine kıymet vermeye çalışmamalıdır.

Dinî cemaatler maksatta ittihad etmelidir. Meslek ve meşrepte ittihad mümkün değildir. Yani farklı cemaatlerin olması Müslümanların parça parça oldukları anlamına gelmez. 'İslamiyet'e hizmet' maksadında İttihad olması yeterlidir.

Dinî cemaatler hile ve şüpheyi davet eden; kimliğini, meslek ve meşrebini, amaçlarını ve faaliyetlerini gizlemek gibi tutumlardan uzak durmalıdırlar.

Dinî cemaatler sahip oldukları (maddi veya siyasi olabilir) imkânlar ile başka cemaatlere baskı kurmaya çalışmamalıdır.

Hilafet Kurumu ve Din-Devlet İlişkileri

Bedüzzaman'a göre Hz. Ebubekir ve raşid halifelerin hem halife hem de reis-i cumhur olduklarından yukarıda bahsedildi. Hz. Hasan'ın altı aylık hilafetiyle bu dönem sona erdi. Bundan sonraki hilafet içerik olarak saltanat isim olarak hilafettir. Hz. Muaviye'ye (ra) kadar olan idare doğrudan doğruya peygamberin usulü üzere devam etti. Ondan sonra bu usul değişti. Bu nedenle ilk dört halife için Veraset-i Nübüvvet yani peygamber olmaksızın Peygamberin usulünü/mirasını aynen devam ettirme misyonunu taşıdıkları söylenmiştir. Bunun diğer bir ifadesi 'Tesis-i Ahkâm-ı Risalet'tir. Diğer bir ifade ile Peygamberin getirdiği hükümlerin uygulanmasını müesseseleştirme ve sistemli hale getirme misyonu ifa edilmiştir. (Dördüncü Lem'a, Dördüncü Nükte)

Peygamberimizin bahsettiği otuz yıl süren hilafetin en önemli özelliği ahkâm-ı dini, hakaik-i İslamiyeyi ve ahireti esas kabul etmesidir. (Mektubat, s.58) Böyle bir hilafetin en ehemmiyetli vazifesi neşr-i hakaik-i imaniyedir (Emirdağ Lahikası, s.65). Bu vazifenin içtimai tezahürü ise adalet-i hakikiyedir. Neşr-i Hakaik-i İmaniye Risale-i Nur'un en temel hedefidir. İçtimai konularda ise hakiki adalete göre mevzular açıklanır. Bu iki konu

Dini cemaatler demokratik düzeni (Meşrutiyet-i meşrua) ve hürriyet-i şer'îye ve asayişî muhafaza etmelidirler. Darbe, ihtilal vb. girişimlerden uzak durmalı ve bunları yapmaya teşebbüs edenlere de muhalefet etmelidirler.

*Biz Risale-i
Nur'a bakıyoruz,
görüyoruz ki
adalet-i hakikiyeye
sarılmış gidiyor
ve kanaatimiz
kat'idir ki öylece
de gidecektir.
Risale-i Nur
adalet-i hakikiye
ile bütün dünyayı
mesud edebilir
bir mahiyettedir.
Risale-i Nur'un
şahs-ı manevisi
o hilafet-i
maneviyyenin
mazhar-ı
hakikisidir."*

Risale-i Nur'un bir açıdan ana umdeleridir. Risale-i Nur'un Hz. Hasan'ın yarım kalan hilafetini sürdüren beşinci halife olması bu manalarla ilgilidir. "Hz. Hasan RadiyallahuAnh'ın altı aylık hilafetiyle tamamlanan (otuz yıllık hilafet dönemi) adalet-i hakikiyeyi ihya eden hiçbir veliyy-i azim bulunmamış. Evet, adil çok şahıslar gelmişler, adalet-i hakikiyeyi tatbik etmişler. Fakat zaman-ı idarelerine inhisar etmiş, alem-i İslam'a teşmil edememişler. Biz Risale-i Nur'a bakıyoruz, görüyoruz ki adalet-i hakikiyeye sarılmış gidiyor ve kanaatimiz kat'idir ki öylece de gidecektir. Risale-i Nur adalet-i hakikiye ile bütün dünyayı mesud edebilir bir mahiyettedir. Risale-i Nur'un şahs-ı manevisi o hilafet-i maneviyyenin mazhar-ı hakikisidir." (Gayr-ı Münteşir Talebe Mektupları)

Hilafetin en önemli vazifesi olan iman hakikatlerini neşir görevinin devlet yönetimi ile olan bağlantısı açısından düşünülecek olursa; Müslümanlarda devletin temel iki fonksiyonu bulunur. Bunlardan birisi maddi cihad, diğeri Şeriat hukukunu uygulamaktır. Maddi cihadın asıl amacı İla-i Kelimetullahtır; yani Kur'an'ın tarif ettiği şekilde mücadele etmek. Bu mücadele bazen maddi cihadı/savaşı da gerektirebilir. Günümüz açısından aslolan hürriyet-i vicdan düsturunun uygulanmasıdır. Eğer Hürriyet-i vicdan bir hükümette, özellikle anayasal olarak, geçerli ise o hükümet artık herhangi bir dinin/mezhebin temsilcisi değildir. Müslüman olmayan ve hürriyet-i vicdan düsturunu tatbik eden bir ülkede topluma herhangi bir dinî inanış tebliğ edilirken (propaganda), o ülkenin yönetimleri bunu engellemeye çalışmamalıdır. Tarih boyunca Müslümanların İla-i Kelimetullah amacıyla başka ülkelere karşı yaptıkları savaşların altındaki temel gerekçe ecnebilerdeki taassup ve vahşet idi (Makalat, Beşinci Vehim). Bir hükümette hürriyet-i vicdan kanun-u esasi/anayasa maddesi haline gelmişse o hükümet artık bir din ve mezhep adına taassup gösterip başka bir dinin tebliğini engellemeye çalışmaz. Böyle bir ülkede İslamiyet'in tebliğ edilmesinin önünde kanuni veya zora dayalı bir engel yoktur.

İşte tam da bu noktada dinin tebliğ edilmesinde yeni bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Hükümetlerde hürriyet-i vicdanın anayasal bir kural haline gelmediği dönemde Müslümanlar ila-i kelimetullah için maddi olarak güçlü olmaya muhtaçtı. Bu ise ancak Müslümanların ila-i kelimetullah için devlet gücü kullanmalarıyla olabilirdi. Fakat yeni dönemde Müslümanlar ila-i kelimetullah için maddi olarak cihad etmeksizin dinlerini tebliğ edebilirler.

Yeni durumda öne çıkacak en önemli sorun hürriyet-i vicdan düsturunun hükümetlerde kanun-u esasi olduğu zamana kadar (1350/1934 tarihinden önce) dinlerini maddi cihadla tebliğ etmiş olan Müslümanların, bundan sonra nasıl bir tutum içinde olacaklarıdır. (La ikraha fiddin-Bakara 256- ayetinin işareti) (Şualar, 11. Şua, '11. Meselenin Haşiyesinin Bir Lahikasıdır' parçasından). Daha önce Müslümanlar bir ülkeye maddi cihad ilan ederler, o ülke fethedilirse İslam dininin yaşam tarzının Müslüman olmayan unsurlar tarafından görülmesiyle isteyen gayr-ı Müslimler Müslüman oluyordu. Yeni dönemde tebliğ için gayr-ı Müslimlerle doğrudan muhatap olup onları ikna etmek gerekli olacaktır. Bunun için dinin akıl/mantık yo-

luyla ikna edici bir şekilde anlatılması gerekli olacaktır. Müslümanlar asırlarca dini başka bir yolla tebliğ ettikleri için bu yeni tarz, Müslümanların bir nevi acemisi oldukları bir yoldu. Bediüzzaman dinin ikna yoluyla tebliğ edilmesini cihad-ı manevi olarak isimlendirmektedir. Risale-i Nur'un dini tebliğde uyguladığı metot budur. Yeni süreçte 'dinde ikraha (zorlamaya) icbara (baskıya) ve mücahede-i diniyeye ve din için silahla cihada muarız olan hürriyet-i vicdan hükümetlerde bir kanun-u esasi ve bir düstur-u siyasi' oluyor (11. Şua, '11. Meselenin Haşiyesinin Bir Lahikasıdır' parçası). Buna karşılık manevi cihad-ı dini dönemi başlıyor. Bu yeni cihadın kılıcı/silahı iman-ı tahkiki olacaktır. Bunu esas alan Risale-i Nur 'dindeki rüşd-i irşadı ve hak ve hakikati gözlere gösterecek derecede kuvvetli bürhanları izhar edip teybin (açıklayıp) ve tebeyyün edecektir' (başkasının göreceği hale getirecektir). Risale-i Nur dinin silah kullanmaya ihtiyaç duymadan tebliğ edilebileceğini göstermiştir. İslamiyet'in ve imanın bütün hakikatlerini akli deliller ile ispat etmiştir.

İşte Risale-i Nur dinin rüşdünü ispatlamasıyla, hilafetin en önemli vazifesi olan neşr-i hakaik-i imaniyeyi en temel manada yerine getirmesiyle, beşinci halife olmuştur. Dinin maddi cihad yoluyla tebliğ edilmesi döneminde Müslümanlar adına maddi cihadı yapan devletin sahip olması gereken en temel nitelik hakiki adaleti tatbik etmesidir. Neşr-i hakaik-i imaniye yaparken hakiki adaleti tatbik etmeyen bir devlet, Müslüman olmayanlara karşı dinin hakkaniyetini nasıl gösterecektir? Tam da bu vazife Hz. Hasan'ın hilafeti Hz. Muaviye'ye devretmesinden beri askıdadır. Yukarıda bahsedilen yeni dönem ile birlikte ila-i kelimetullah adına din için maddi cihada gerek kalmadığı bir süreçte, devlet yoluyla din tebliğ edilmediği için, dinin tebliğini kendisi için temel bir misyon olarak gören Risale-i Nur'un hem neşr-i hakaik-i imaniye vazifesini yapması hem de içtimai hayatla ilgili yaptığı değerlendirmelerde adalet-i hakikiyeyi esas almasıyla beşinci halife olma misyonunu tamamen ifa etmiştir.

Buna göre hilafet, neşr-i hakaik-i imaniyeyi yapanların aynı zamanda adalet-i hakikiyeyi de tatbik etmesiyle tam hilafet olmaktadır. Hilafetin bu vazifesinin devlet kanalından sivil bir alana kaymasının bir sonucudur ki nur talebeleri dini tebliğ için devlet gücü kullanmaya gerek duymamaktadır. Nur talebelerinin siyasetten uzak durmalarının altındaki temel neden budur. Bu durum dine hizmet eden diğer dinî cemaatler için de dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Bütün bunlardan sonra Risale-i Nur devlet yönetiminde de adaletin tesis edilebilmesi için birçok yönlendirici prensibi de dile getirmiştir. Fakat bu ulu-l emr makamında olanların adalet-i hakikiyeye yönlendirilmesi şeklinde olmuştur.

Sonuç

İslam dinine göre devlet yönetiminin sahip olması gereken iki nitelik vardır. Birincisi hakiki adalet ve hürriyet-i şer'iyyeyi içeren dindar cumhuriyettir. İkincisi peygamberin bir devlet yöneticisi olarak yaptıklarını (sünnet)

Risale-i Nur dinin silah kullanmaya ihtiyaç duymadan tebliğ edilebileceğini göstermiştir. İslamiyet'in ve imanın bütün hakikatlerini akli deliller ile ispat etmiştir.

*Dine hizmet
gayesiyle ortaya
çıkan cemaatlerin
de devlet gücü
kullanmalarına
ihtiyaç yoktur.*

aynen devam ettirmeyi ifade eden hilafettir. 1924'te kanuni olarak kaldırılan hilafet şeklen ve ismen hilafet, içerik olarak saltanattır. İla-i kelimetullahı kendine vazife bilen Müslümanların idaresi hilafettir. Hilafet devleti vasıtasıyla yapılan tebliğin maksimum derecede dine hizmet edebilmesi için o devletin hakiki adaleti de tatbik etmesi gerekir. Bu ideal manasıyla hilafet otuz sene devam etmiştir. Hürriyet-i vicdan düsturunun hükümetlerde bir kanun-u esasi olmasıyla Müslümanların neşr-i hakaik-i imaniye yapması için maddi cihada ihtiyaç kalmamıştır. Bu vazife devletten, Müslüman toplumuna ve âlimlerine geçmiştir. Bu alimlerin de neşr-i hakaik-i imaniyede tam veraset-i nübüvvet konumunda olması, içtimai mevzuları adalet-i hakikiye ile izah etmesi ve neşr-i hakaik-i imaniyede dindeki rüşd-i irşadı ortaya koyması gerekir. Bu iki sıfat Risale-i Nurda mevcut olduğundan Risale-i Nur Hz. Hasan'dan itibaren askıda olan hakiki hilafet vazifesini yapmaktadır.

Bu yeni içtihad devletin gereksizliğini değil, dinin tebliğinde maddi kuvvet kullanımına ihtiyaç olmadığını ifade eder. Buna göre dine hizmet gayesiyle ortaya çıkan cemaatlerin de devlet gücü kullanmalarına ihtiyaç yoktur.

Diğer taraftan devlet ile cemaatler arasında gerilimin olmaması için laikliğin devletin 'din, mezhep ve ideolojilere karşı tarafsızlığı' olarak uygulanması gerekir.

Summary

For being held in a correct way, the historical change of the value of the state with regard to religion must be assessed. In this study, the views of Bediüzzaman Said Nursi on this subject are discussed. Moreover, the evaluations of Bediüzzaman's on the "İttihad-ı Muhammedi", which he was among the founders in the 'Old Said' period, are evaluated in the context of religion-state relations. And also is expressed that in the 'New Said period', Bediüzzaman's and his followers' thoughts expressed in the context of religion-state relations in the period of the courts he lived in the time of the Single Party in which secularism was used as an oppressive force on religion.

Keywords:

Secular republic, Islamic communities, caliphate, publishing the realities of the faith, İttihad-i Muhammedi, opposition, political communities.

KAYNAKÇA

Gayr-ı Münteşir Talebe Mektupları

Orhan Dindar, Bediüzzaman Said Nursî ve Sultan II. Abdülhamid, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, Kasım 2016

Said Nursî, Divan-ı Harb-i Örfî, Yeni Asya Neşriyat, İst. 2000

Said Nursî, Emirdağ Lahikası, Yeni Asya Neşriyat, İst, 2012

Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, Yeni Asya Neşriyat, İst, 2012

Said Nursî, Lem'alar, Yeni Asya Neşriyat, İst, 2012

Said Nursî, Mektubat, Yeni Asya Neşriyat, İst, 2012

Said Nursî, Müdafaalar, Zehra Yayıncılık, İst, 2006

Said Nursî, Şualar, Yeni Asya Neşriyat, İst, 2012

Said Nursî, Tarihçe-i Hayat, Yeni Asya Neşriyat, İst, 2012

Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 1984 İstanbul

Volkan Gazetesi, Haz: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: 1992, İz Yayıncılık

